

Schie, P. van, *Vrijheidsstreven in verdrukking. Liberale partijpolitiek in Nederland 1901-1940* (Dissertatie Leiden 2005, Amsterdam: Boom, 2005, 503 blz., €35,-, ISBN 90 8506 126 1).

In 1980 verscheen G. Taals dissertatie *Liberalen en Radicalen in Nederland, 1872-1901*. Hij liet zijn studie in 1901 eindigen omdat hij dat jaar zag als een cesuur in de geschiedenis van het liberalisme. Toen vond een scheuring plaats in de Liberale Unie en kwam er een einde aan het laatste liberale kabinet dat op een meerderheid in de Kamers steunde. Een kwart eeuw later zet Patrick van Schie de geschiedenis van de liberalen voort. Hij begint waar Taal geëindigd is.

Van Schie is directeur van de Teldersstichting. Hij laat wellicht daarom weten dat hij zelf een liberaal is en dat zijn betrokkenheid mogelijk het verwijt van partijdigheid zou kunnen opleveren. Om dit laatste voor te zijn, merkt de auteur op dat geestverwantschap bij schrijvers over politieke stromingen gebruikelijk is en zelfs tot beter begrip kan leiden. Door zijn onderwerp in 1940 af te sluiten, heeft hij zich bovendien gevrijwaard van te grote betrokkenheid, meent Van Schie. Hij bakent zijn terrein niet alleen in de tijd duidelijk af. Het gaat hem om het politieke liberalisme en uitsluitend om liberalen. De grote liberale partijen waren de Liberale Unie (1901-1921) en de Bond van Vrije Liberalen (1906-1921). Door fusie van beide partijen in 1921 ontstond de Vrijheidsbond die in 1928 de Liberale Staatspartij ging heten. Daarnaast opereerden enige tijd de Economische Bond van Treub en de Liberale partij van Van Houten. De Vrijzinnig Democratische Bond (VDB) die door haar oprichting in 1901 mede de neergang van de Liberale Unie inzette, rekent hij nadrukkelijk niet tot zijn onderwerp.

Na zich aldus te hebben gelegitimeerd en de grenzen van zijn studie te hebben afgebakend, beschrijft en analyseert Van Schie de politieke en daarmee de parlementaire geschiedenis van de liberalen. Na een terugblik op de glorie tijd tot 1901 volgen in ruim 300 pagina's de jaren van neergang. In het laatste hoofdstuk vergelijkt Van Schie het Nederlandse liberalisme met dat in België, Duitsland en Groot-Brittannië.

De neergang van de bij elkaar opgetelde liberalen komt tot uiting in de daling van het aantal zetels in de Tweede Kamer. In 1901 waren ze teruggevallen van 45 naar 27 zetels. De invoering van het algemeen kiesrecht en de evenredige vertegenwoordiging in 1918 veroorzaakten een daling naar vijftien. In 1922 had de Vrijheidsbond nog elf zetels. Elke volgende verkiezing betekende zetelverlies. In 1937 zaten er nog maar vier liberalen in de Kamer.

De eerste hoofdstukken met dikwijls fraai allitererende titels bevatten de ontwikkelingen van de verschillende liberale groeperingen, hun verschillen en hun pogingen tot samenwerking. Ook laten ze mislukte pogingen tot concentratie van vrijzinnige krachten tegenover de confessionelen zien. Tot die vrijzinnigen behoren ook de vrijzinnig democraten. Van Schie plaatst ze, net als de vrij-liberalen aan de randen van de vrijzinnigheid. Die was volgens hem zo kenmerkend voor de unie-liberalen. De VDB in het algemeen en Marchant

in het bijzonder deden de liberalen meer kwaad dan goed. Van enige samenwerking met sociaal democraten kon voor (Vrije) liberalen geen sprake zijn.

De geschiedenis van het liberalisme is ingebed in de parlementaire geschiedenis waarin positie moest worden ingenomen inzake onderwijs, kiesrecht en de sociale kwestie (staatspensioen). Soms, zoals bij de onderwijskwestie en de positie van de vrouw, gaat Van Schie diepgaand in op de voorgeschiedenis. We krijgen zicht op perikelen rond het leiderschap en de moeizame relatie met de vrouwenbond. De Vrijheidsbond was 'een stad met vele poorten'. Daarmee wordt aangeduid dat er ruimschoots plaats was voor gevarieerde meningen. Bij het lezen blijkt dat men een poort niet alleen in, maar ook uit kan gaan. In het verhaal over de neergang van het liberalisme wordt geen liberaal schepsel vergeten. Ze krijgen de aandacht die andere parlementaire geschiedschrijvers hun hebben onthouden. Miniatuurbiografieën in de tekst brengen hen aangenaam tot leven, omgeven door *petite histoire*, soms in een voetnoot. Portretten en cartoons completeren de verbeelding. Het wel en wee van de liberalen is uitstekend gedocumenteerd. Dit mocht verwacht worden van iemand met twaalf publicaties op zijn terrein.

Door de minutieuze aandacht voor de gang van zaken bij de liberalen retoucheert Van Schie die geschiedenis haast ongemerkt. Mocht Oud in zijn *Jongste Verleden* de vrijzinnig democraten door zijn welwillende beschouwingen een goede pers hebben bezorgd, dan ligt het niet aan Van Schie als dat zo zou blijven. Al (her)schrijvende komt Van Schie ook in aanraking met meningen van historici die vergeleken met hem meer buitenstaanders zijn. Die corrigeert hij dan, soms in een noot. Zo mag Te Velde een manifest van de oud-liberalen niet als conservatief afdoen. (80) Met Fasseur verschilt hij van mening als het gaat om de vraag waarom Goeman Borgesius geen minister-president werd in 1905. Het daarvoor moeten prijsgeven van de onveilige Kamerzetel was geen uitvlucht, zoals Fasseur stelt, maar het werkelijke motief. (93) De Rooy vindt dat Treub met zijn Economische Bond een naar conservatisme glijdende pragmaticus is geworden. Neen, hij is in wezen liberaal gebleven. (210) Oud krijgt een kleine correctie aangaande de verkiezing van Marchant tot voorzitter van zijn Kamerclub. Daar behoefde men niet verbaasd over te zijn gezien de stemming in de fractie. (220) Geestverwant Vonhoff meent dat de vrij-liberaal H.C. Dresselhuis de vader van Mary was in plaats van de oom. (222) Als een auteur anderen betrapt op een (kleine) onjuistheid, doet dat soms wat betweterig aan. Nu het verwaarloosde liberalen betreft, is men geneigd het eerherstel te billijken. Te meer omdat Van Schie wel volledig thuis is bij zijn liberalen maar ook aantrekkelijk formulerend afstand kan nemen. Zo merkt hij op dat de grondleggers van de Vrijheidsbond voor de fundamenteën ervan niet erg diep hadden gegraven. (241)

De toegenomen invloed van de overheid op het economisch verkeer door de Eerste Wereldoorlog was de eerste aantasting van het liberale geloof in de vrijhandel. De wijzigingen van het kiesstelsel bleken desastreus voor het stemmental. De economische depressie was de laatste beproeving. Het vrije spel der krachten geheel zijn gang laten gaan, bleek voor sommige liberalen niet langer te handhaven. Zo steunde de liberale Groningse herenboer S.E.B.

Bierema al in 1929 een initiatiefvoorstel om de landbouw te beschermen. In de jaren dertig bleken meer liberalen gedeeltelijk van hun geloof te vallen.

De ontwikkeling van het politieke liberalisme in de eerste veertig jaar van de twintigste eeuw is door deze studie van Van Schie vastgelegd. Dit is voor wie de parlementaire geschiedenis enigszins kent, een zeer welkome aanvulling. Enerzijds laat de auteur zien dat zijn liberalen niet zonder meer behoudend genoemd mogen worden, zoals wel eens is gebeurd. Anderzijds wordt het begrijpelijk dat ze steeds minder een rol speelden, ondanks een forse sponsoring van het bedrijfsleven. De titel van het boek doet een ernstiger toestand vermoeden dan het geval was. De verdrukking van vrijheidsstreven was geen repressie maar een gevolg van veranderde omstandigheden. Roeiend tegen het tij en uiteindelijk net voldoende in getal om een oude vier te vormen, zij het zonder stuurman.

J.J. Huizinga

Merriënboer, J. van, *Mansholt. Een biografie* (Dissertatie Nijmegen 2006, Amsterdam: Boom, 2006, 493 blz., €29,50, ISBN 90 8506 249 7).

Een werk dat geheel is gewijd aan het leven van Sicco Mansholt (1908-1995) en dat tevens is gebaseerd op uitvoerig bronnenonderzoek ontbrak tot nu toe. Slechts deelaspecten van diens politieke loopbaan zijn in diverse studies belicht, zoals in de dissertatie van J.H. Molegraaf, *Boeren in Brussel. Nederland en het Gemeenschappelijk Europees Landbouwbeleid 1958-1971* (1999), in de bundel met interviews van politici en ambtenaren over het Nederlandse Europabeleid *Voor Nederland en Europa* onder redactie van A.G. Harryvan, J. van der Harst en S. van Voorst (2001) en door Johan van Merriënboer, onderzoeker bij het Centrum voor Parlementaire Geschiedenis te Nijmegen, over de Nederlandse landbouwpolitiek in het derde en vierde deel van de *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945* (1991 en 1997). Hoog tijd dus voor een biografie over deze markante politieke figuur die als geen ander een stempel heeft gezet op het naoorlogse nationale en Europese landbouwbeleid. Zijn naam wordt doorgaans in direct verband gebracht met het gemeenschappelijke Europese landbouwbeleid (GLB). Beeldrijke associaties in de vorm van boterberg en melkplas, het ondoordringbare woud van regels en voorschriften waarmee dit beleid gepaard ging en de kille sanering van de boeren, bepalen grotendeels onze collectieve herinnering. Aan deze beeldvorming heeft in hoge mate bijgedragen het veelgelezen boek van Frank Westerman *De Graanrepubliek*.

Het centrale thema van Van Merriënboers biografie is het politieke leiderschap van Mansholt. Weliswaar is *Mansholt. Een biografie* opgezet als een klassieke biografie die begint met een schets van Mansholts achtergrond en jeugd jaren te Groningen en die eindigt met zijn overlijden op zesentachtigjarige leeftijd op 29 juni 1995 in het Drentse Wapserveen, maar verreweg de meeste aandacht gaat uit naar de politicus Mansholt. De eerste vier hoofdstukken betreffen onder meer Mansholts tijd in Nederland-Indië als planter (weinig geslaagd vanwege de diepe kloof tussen deze rode boerenzoon en ‘de heren van de thee’), zijn pionieren in de Wieringermeer en zijn bijdrage aan het verzet gedurende de Tweede Wereldoorlog. In negen van de in totaal vijftien hoofdstukken staat zijn politieke carrière centraal: de twaalfeneenhalf jaar in de Nederlandse politieke arena als minister van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening tot 1 januari 1958 en vervolgens zijn overstap naar de Europese politiek als landbouwcommissaris. Deze tweede periode, waarin hij vicevoorzitter en voorzitter van de Europese commissie is geweest, zou het hoogtepunt van Mansholts politieke loopbaan vormen.

In Den Haag ontpopte Mansholt zich als een krachtige sectorminister die de landbouwbelangen – desnoods met de vuist op tafel – ten opzichte van de andere ministeries wist te verdedigen, een man kortom met wie men geducht rekening diende te houden. Het grote gewicht van de voedselvoorziening in het naoorlogse, ontworpen Nederland kwam hem daarbij goed van pas. Maar het succes van deze jonge, onervaren minister schrijft Van Merriënboer toch